

Tien jaar Moussem in tien vragen

Een gesprek met Mohamed Ikoubaân

‘Je kan het je vandaag niet meer voorstellen: wij programmeerden onze voorstelling in een achterafzaaltje van ccBe, waarvoor ik aan een tafel zelfgeknutselde ticketjes zat te verkopen, terwijl het schoon volk voor de grote zaal passeerde met echte ccBe-kaarten.’ Mohamed Ikoubaân herinnert zich de beginjaren van Moussem nog levendig. ‘Zo mocht het niet zijn, vond ik. Hoe konden we een volwaardige plek in het kunstenveld claimen?’

Intussen is Moussem tien geworden, en heet het een ‘nomadisch kunstencentrum’. In grote kunsthuzen als M HKA, Bozar of de Hallen van Schaarbeek produceert en inviteert het theatermakers, choreografen, beeldende kunstenaars en schrijvers op de wip tussen België en de Maghreb of de Arabische wereld. En zijn we er dan, Mohamed? ‘Zolang we beschouwd worden als loutere leverancier in diversiteit, van zwarte koppen in de zaal, hebben we niks bereikt’, stelt Ikoubaân. Een terugblik op tien jaar Moussem, in tien vragen aan zijn directeur.

Wat zie je, als je een decennium teruggaat in de tijd?

‘Belangrijk is dat Moussem ontstaan is vanuit het middenveld, heel anders dan de meeste kunstorganisaties die opgebouwd zijn rond de noodzaak van één of meerdere kunstenaars. Wij waren kunstliefhebbers. Zelf ben ik jurist, met een extra studie in Arabische literatuur. Toen ik op mijn zesentwintigste naar België kwam, ging ik als jurist aan de slag, daarna werkte ik in de integratiesector, met racisme, discriminatie, achterstand. Een heel negatief verhaal, zo bleek snel. Ik vond het potentieel van de aanwezigheid van dragers van een andere cultuur volledig onderbenut. Ook de meeste zelforganisaties van de verschillende allochtone gemeenschappen traptten wel eens in de val van zichzelf te problematiseren. Ze hadden in hun plannen wel aandacht voor cultuur, maar veel minder dan in Marokko zelf, waar cultuur iets leuks is. Hier beperkte het zich tot de privésfeer en de eigen achterzaaltjes. Daarom richtten we in 1996-1997 binnen de Federatie van Marokkaanse Verenigingen een werkgroep cultuur op, waarmee we als sociaal-culturele vereniging kennismaakten met ccBe, tijdens de opendeurweek van de Turkse en Marokkaanse verenigingen. We brachten muziek binnen, organiseerden expo’s. Dat was de eerste stap: jezelf zichtbaar maken in een cultuurcentrum. Samen naar buiten treden, met een positief verhaal.’

Alleen werd dat positieve verhaal blijkbaar nog niet erkend als een artistiek verhaal.

Wat gaf de klik?

‘We gingen in gesprek met Marc Goossens, toen directeur ad interim van ccBe, over de artistieke kwaliteit van wat we toonden. Maar het was Eric Corijn die het scherp stelde, toen we hem in 1999 uitnodigden voor een lezing. Hij schetste het cultuurveld als een piramide: heel veel onzichtbaars aan de basis, de officiële podia aan de top. ‘Zolang je daar niet te zien bent, maak je geen deel uit van het patrimonium.’ Heel helder vond ik dat, maar waar stonden wij na veertig jaar aanwezigheid in België? Een deel van de verklaring is dat de Marokkaanse migratie die van een arbeidersklasse is, heel anders dan pakweg de Libanese migratie in Zuid-Amerika. Dus aan de ene kant besef je: als de kwaliteit niet omhoog gaat, zal je nooit tot dat patrimonium behoren. Aan de andere kant weet je: je moet rekening blijven houden met dat deel van je publiek. In 1999 organiseerden we voor het eerst de ‘Nachten van de Ramadan’: een niet-confessioneel cultureel initiatief dat heel succesvol bleek. We raakten in gesprek met Pascal Nicolas en Mohamed Sabi die in het Zuiderpershuis het ‘Festival van de Immigrant’ had getrokken. Konden we niet samen iets doen rond Marokko: een evenement, een festival? Het was ook de tijd dat Eric Antonis twintig miljoen frank vrijmaakte voor SIF-

cultuurprojecten. Toen hebben we twee projecten ingediend. Eén was een theaterproject om een groepje jongens en meisjes van de tweede generatie, erg actief in het amateurcircuit, te laten ondersteunen door een gezelschap uit Marokko. Maar dat werd onrealistisch geacht. Het andere project heette Moussem: 'een festival voor de Marokkaanse cultuur'. We kregen 250.000 frank om een vzw op te richten en het festival voor te bereiden. Moussem was gelanceerd.'

Op tien jaar tijd is het festival sterk van gedaante veranderd. Wat beschouw je zelf als de belangrijkste ontwikkeling?

'Die zit in de vorm: van een culturele vereniging zijn we geëvolueerd naar een bescheiden volwaardig kunstencentrum, maar zonder onze roots in participatie te verliezen. In 2001, op ons eerste festival in het Zuiderpershuis, zag je vooral veel Marokkaanse pop en zelfs een modeshow. Maar het was niet enkel populair, we hadden ook literatuur en een expositie met foto's. Dat was een heel toffe start. In ons convenant met de Stad stond dat we 1000 mensen moesten bereiken, maar op dat eerste weekendje kwamen er meteen 2000 tot 2500 af. Fijn, maar hoe ga je dan verder? Wij waren allemaal vrijwilligers, hobbyisten. We kenden geen bal van roerende voorheffing of Sabam, hadden ook helemaal geen netwerk in het muziekcircuit. Wij werkten via de verenigingen, met veertig vrijwilligers. De Stad drong aan om door te doen, in ruil voor extra middelen om telkens iemand kort te betalen voor productie, administratie, communicatie. Tegen 2003 was er 80.000 euro, en had ik het Muziekdecreet ontdekt, waar we een paar jaar een project goedgekeurd kregen. Toen is het Kunstendecreet gekomen, en hebben we voor 2006-2007 een dossier ingediend als kunstfestival. Maar daarna begonnen er vragen te komen van zo verschillende hoeken – Dendermonde, Limburg, Brussel – dat die festivalstructuur zich niet langer leende voor wat we wilden: kunstenaars uit de Arabische wereld een podium bieden en tegelijk eigen producties opzetten. In 2008 zijn we dan een kunstencentrum geworden. Zonder vast huis, dat was een heel bewuste keuze. We geloven veel meer in de kracht van aanwezigheid in bestaande structuren, dan in een eigen intercultureel Vlaams-Marokkaans of Arabisch instituut. Op die laatste jaren kijk ik met trots terug. Een van de hoogtepunten was zeker onze samenwerking met M HKA in 2007, toen we zowel hedendaagse beeldende kunst uit Marokko gepresenteerd hebben als daar een publiek bij hebben betrokken. Die wisselwerking tussen Marokko en het veld hier blijft centraal voor de visie van Moussem. Het mag niet zomaar import zijn.'

Vallen die beide doelen wel echt te verenigen, ertoe doen voor zowel het kunstenveld als voor het brede Vlaamse en Maghrebijnse publiek?

'Het blijft een moeilijke strijd. Bij partnerorganisaties is een van de grote misverstanden nog vaak dat een Marokkaanse kunstorganisatie vanzelf Marokkanen aanspreekt voor dans of beeldende kunst. Nee, nieuwe publieken bereiken is voor ons net nog complexer. Hoeveel volk bezoekt per jaar het M HKA, iets meer dan 40.000? En hoeveel mensen gaan er naar theater en dans? Dat is een kleine groep van voornamelijk hoogopgeleide tweeverdieners. In de Marokkaanse gemeenschap zijn die goed voor 1%: dat is zo'n superkleine groep! Onze M HKA-tentoonstelling beoogde dan ook nooit om een massa Marokkanen te trekken. Het ging ons om kleine duurzame interventies, met de Moussem Club, met asielcentra. Er was een M HKA-medewerkster die leek te verwachten dat er 50.000 Marokkanen zouden toestromen, maar dan ken je de maatschappelijke realiteit toch te weinig. Een ander misverstand blijft dat we onze activiteiten louter zouden richten op een Marokkaans of Arabisch publiek. Dat is een aandachtspunt, maar niet de hoofdzaak. Ik vind een artiest met een andere etnisch-culturele achtergrond, die op een Vlaams podium een andere theatertaal spreekt, intrinsiek al een

meerwaarde voor het kunstenlandschap, nog los van wie er in de zaal zit. Uiteraard doen we publiekstoeleidendende projecten, zoals met hiphop- en rapjongeren in Berchem rond hedendaagse dans. Maar dat zijn dan heel gerichte acties.'

Kan het Moussem Festival ook té artistiek uitvallen, zoals in 2008 het geval leek?

'Dat was inderdaad een heel radicaal experiment, met enkel hedendaagse producties. Meteen zag je dan dat 'dat andere publiek' kromp, en dat is geen positieve ontwikkeling. In 2009 creëerden we bewust weer een heel andere sfeer, met zowel uitdagend als meer toegankelijk werk. Dat evenwicht is belangrijk. Je hebt mensen die meegaan in onze artistieke evolutie, maar ook mensen die verlangen naar de oude, vrolijke, gezellige festivals. Sinds 2001 is er dus duidelijk een deel van het publiek afgehaakt, maar intussen worden die mensen bediend door andere initiatieven. Voor Moussem zelf moet het artistieke verhaal de prioriteit zijn. In 2001 wilden we het Marokkaanse publiek nog vooral uit zijn kot lokken, om hun cultuur ook te beleven op een officiële cultuurplek. Die beweging was belangrijker dan wat er dan te zien of te horen was. Alleen raak je daar als kunstenuitvoering geen stap verder mee. Niet dat we vandaag niet meer feesten, he? Dat gebeurt nu in projecten als Moussem Urban of met grote toestanden in Bozar, die heel dicht bij het publiek staan. Maar onze eigenlijke nadruk ligt op het duurzaam ontwikkelen van een artistieke visie, op de eigen creatie van (co)producties en de uitwisseling met de Arabische wereld. Dat is onze corebusiness.'

Ook de context van het Vlaamse kunstenlandschap is in die tien jaar veranderd, zeker in zijn discours over diversiteit. Is het nu makkelijker praten met kunsthuizen?

'Grosso modo voel je meer openheid, en een groter besef van de noodzakelijkheid van dat gesprek. Maar tegelijk blijft die openheid nog erg theoretisch. Je eerste contact is meestal met de publiekswerking van een huis, niet met de artistieke leiding. Dat artistieke domein lijkt wel heilige grond, daar mag je niks over zeggen. Dat heb ik gemerkt in de raad van beheer van het Toneelhuis. Ze organiseren in de Bourla wel eens een Arabisch concert, de Marokkanen in de zaal fotograferen dan gewoon het mooie plafond, en daar blijft het bij. Het is niet de rol van het Toneelhuis om concerten te organiseren, wel om na te denken over de rol van een stadstheater. Daar blijft inzake diversiteit toch weinig visie rond. Ik ben dan ook uit die raad van beheer gestapt, ik kon daar te weinig betekenen. Zo blijven de kunsten een wit verhaal, na zoveel vergaderen ontgoochelt me dat soms. Het debat dat Anciaux heeft willen losmaken, heeft totaal geen impact gehad. Hij vroeg van grote huizen dat tien procent van hun raad van beheer zou bestaan uit mensen met een ander kleurtje, maar dat zijn louter trucjes gebleken. Zeker, iedereen is bezig met diversiteit, maar wat is er al concreet gebeurd? Dat Anciaux tien procent middelen zou voorzien voor organisaties, projecten en kunstenaars met een andere achtergrond, is nooit gemeten. En uiteindelijk gaat het toch over macht en geld: als je geld hebt, ontvangt men je met open armen. Pas op, er zijn zeker ook positieve verhalen. Bij het Zuiderpershuis, ondanks het feit dat het concept aan vernieuwing toe is, gebeurt het uit overtuiging, maar ik hou ook van de heel zakelijke aanpak van Bozar: daar passen wij gewoon goed in hun businessplan om in Brussel beter in te spelen op een groot potentieel publiek. Hun samenwerking met Moussem is een win-win-situatie, heel simpel.'

Als het om geld gaat, is de eigen groeicurve van Moussem toch niet onaardig verlopen op die tien jaar, wel?

'Onze huidige subsidies, 250.000 euro, liggen inderdaad zes keer hoger dan in 2001 bij het eerste festival. Maar voor een internationaal kunstencentrum met eigen creaties en een

sociaal-artistieke werking met aandacht voor participatie blijft dat bedrag eigenlijk totaal onrealistisch. We hadden 570.000 euro gevraagd, en draaien nu op een omzet van 500.000 euro: elke euro die je bij ons in diversiteit stopt, krijg je dubbel terug. Dat kan je van niet veel huizen zeggen. Maar voor ons eigen festival in BOZAR konden we in 2009 slechts 15% eigen middelen inbrengen, meer ging niet. Dat is toch wel erg weinig? Een essentieel deel van onze plannen hebben we moeten schrappen. In feite blijven we in een keurslijf werken. Je moet voldoen aan hoge criteria, maar zonder de nodige middelen, dat is toch wanbeleid?’

Als je zegt dat Moussem nog te veel wordt gezien als leverancier van allochtonen in de zaal, ligt dat ook niet aan het feit dat jullie enige profiel naar buitenuit een etnisch-cultureel profiel is? Het maakt jullie uniek, maar misschien verzwakt het jullie ook?

‘We hebben gewoon een complex verhaal om uit te leggen. Bij pakweg Festival 0090 ligt dat veel eenvoudiger: zij programmeren hedendaagse kunsten met linken naar Turkije, punt. Onze ontstaansgeschiedenis is heel anders. Moussem bestaat uit verschillende onderdelen. In ons mission statement staat dat we artiesten uit de Maghreb en de Arabische wereld hier een podium willen bieden, en tegelijk hier zoeken naar projecten die inspelen op thematieken als diversiteit of migratie. Dat zijn eigenlijk twee heel verschillende verhalen. In het eerste geval gaat het om de ontwikkeling van de kunsten daar ter plekke, plus hun presentatie hier aan een westers publiek. In het tweede geval kunnen die thema’s net zo goed opgepakt worden door Vlaamse makers, zoals Michael De Cock of MartHa!tentatief. In dat geval gaat het ons om het verbreden van hun westers bepaalde referentiekader: hoe ga je daarmee om als maker? Die vraag vind ik voor Vlaamse makers even belangrijk als dat wij pakweg Libanese makers presenteren in Vlaanderen. En dan heb je binnen Moussem nog die lijn van laagdrempelige presentatie en participatie. Leg die combinatie maar eens helder uit, dat lukt niet. Voor ons is dat profiel duidelijk, maar je moet dat ook kunnen communiceren aan de buitenwereld. Je zou kunnen focussen op één lijn, dan krijg je dat makkelijker verkocht. Maar dan verlies je wat Moussem Moussem maakt.’

In jullie missie staat ook expliciet dat jullie jonge nieuwe kunstenaars willen steunen en introduceren in de Vlaamse kunsten. Kan het zijn dat Moussem de afgelopen tien jaar maar in beperkte mate heeft kunnen bijdragen aan die instroom?

‘Ons probleem is dat we enkel minimaal kunnen investeren in jong talent, omdat we voor meer ondersteuning de middelen missen. Je kan mensen ook niet blijven betalen met kleine vergoedingsregelingen. Ooit hebben we wel *Café Bagdad* gemaakt met vijf jonge Irakesen, waarvan Mokhallad Rasem nu doorbroken is met *Irakese Geesten*. Maar daarna kwam elk van hen af met een eigen project. Daar kon ik nooit op ingaan, of ik moest ze in een nepstatuut steken. Abdelmalek Kadi is hetzelfde verhaal, net als Samir Bakhat die vroeger bij Hush Hush danste. Je kan ze enkel ontgoochelen, omdat je niet langdurig kan investeren in hun carrière. Wel engageren we binnenkort twee andere Irakese kunstenaars in een artikel 60-formule, een nepstatuut dus, waaronder Hassan Khayoon. Er is ook Abid Bahri die we ondersteunen met het muziekproject *Rihla Orchestra*. Meer doen is moeilijk. Er is genoeg talent, we krijgen ook veel vragen, maar momenteel moeten we altijd zeggen: je moet wachten tot betere tijden. Ook voor muziek is dat zo: talenten in overvloed, maar ze hebben nood aan coaching om hen dat noodzakelijke duwtje in de rug te geven. Veel idealer zou een residentie op langere termijn zijn. Zo gaat bij DNA 40% van hun budget naar vooropleiding, zodat ze mensen kunnen leveren aan film en theater. Dat kennen wij hier niet. Zolang er geen mensen uit de kunstopleidingen stromen, zal het “allochtone” kunstenaarschap een efemer verschijnsel blijven, met een beperkte levensvatbaarheid. Er zijn er immers

weinig die meteen klaar staan om te functioneren in pakweg het Toneelhuis. Bij veel artiesten valt het op dat ze bijna per toeval in de kunsten gerold zijn, als een *accident de parcours* en dus niet via een opleiding. Blijkbaar verloopt het traject van allochtone artiesten dus anders, en moet je ze stelselmatig de kans geven om te groeien. Ik hoop dat we daar in de toekomst intensiever aan mee kunnen werken dan nu het geval is.’

Welke andere uitdagingen zie je voor de nabije toekomst? Waar droom je dat Moussem over vijf jaar staat?

‘Ik hoop dat we dan een grotere rol spelen in het Vlaamse en Brusselse kunstenlandschap, en dat we onze uitwisseling tussen Europa en de Arabische wereld nog substantiëler kunnen uitwerken. Daarvoor zijn we nu een Europees dossier aan het voorbereiden met partners in Liverpool en Amsterdam, waarmee we Europese coproducties willen opzetten met een link naar een of ander Europees land. Zo gaan we met het Amsterdamse DNA van Sabri Saad El Hamus een *Oedipus Akhnaton* doen, om de Europese canon nader te bevragen. En in Vlaanderen wil ik onze samenwerkingen met bevoorrechte partners verdiepen. Het zou verder moeten gaan dan één keer per jaar samen iets doen en dan weer verdwijnen. Ook onze Brusselse poot wil ik meer structureel uitbouwen. We hebben nu één keer subsidie toegezegd gekregen van de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC), en hopelijk kunnen we dat continueren. We blijven een Antwerpse organisatie, maar in onze eigen stad wil ik vooral meer focussen op participatie met familiedagen en jongerenprojecten en In Brussel ligt dat iets makkelijker, daar is het publiek vanzelf diverser. Laat me dus besluiten dat er nog veel werk aan de winkel is.’

© Wouter Hillaert